

$$I_i = \frac{\text{Вартість } i\text{-того джерела}}{\text{Загальна вартість всіх джерел}} \quad (3)$$

- розрахунок економічної ефективності i -того джерела (E_i) за формулою (4):

$$E_i = \frac{\text{Економічний ефект від реалізації проекту} \cdot I_i}{\text{Сума коштів } i\text{-того джерела} + \text{Вартість використання } i\text{-того джерела}} \quad (4)$$

В цьому випадку економічний ефект від реалізації проекту дорівнюватиме сумі одержаних в результаті реалізації проекту доходів.

Література:

1. Бланк И.А. Финансовый менеджмент: Учебный курс. – 2-е изд., перераб. и доп. – К.: Эльга, Ника-Центр, 2004. – 656 с.
2. Стоянов Е.А., Стоянова Е.С. Экспертная диагностика и аудит финансово-хозяйственного положения предприятия: Практическое руководство для бухгалтеров, финансистов, руководителей предприятий, аудиторов и работников банков. – К.: Аудиторская фирма «Аурум», 1993.
3. Финансовый менеджмент: теория и практика: Учебник / под ред. Е.С.Стояновой. – М.: изд-во Перспектива, 1996. – 405 с.
4. Мец В.О. Економічний аналіз фінансових результатів та фінансового стану підприємства: Навч. посіб. – К.: Вища шк., 2003. – 278 с.: іл.
5. Идрисов А.Б., Каргышев С.В., Постников А.В. Стратегическое планирование и анализ эффективности инвестиций. – М.: Информационно-издательский дом «ФИЛИНЬ», 1996. – 272 с.
6. Пересادا А.А. Инвестиционный процесс в Украине. – К.: „Видавництво Лібра” ТОВ, 1998. – 392 с.
7. Савчук В.П., Прилипка С.И., Величко Е.Г. Анализ и разработка инвестиционных проектов. Учебное пособие. – Киев: Абсолют-В, Эльга, 1999. – 304 с.
8. Татаренко Н.О., Поручник А.М. Теорії інвестицій: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2000. – 160 с.
9. Закон України „Про особливості приватизації відкритого акціонерного товариства „Укртелеком” №1869-III від 13.06.2000.
10. Програма реструктуризації Українського об'єднання електрозв'язку „Укртелеком” від 4.01.98 №1.

Поступила 23.09.2004 г.

КОЛОРАТИВ ЧОРНИЙ У ФРАЗЕОЛОГІЇ ЯК ВИРАЖЕННЯ ЛІНГВОМЕНТАЛЬНОСТІ (НА МАТЕРІАЛІ ІСПАНСЬКОЇ, АНГЛІЙСЬКОЇ, УКРАЇНСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ МОВ)

Л. Півторак

Вивчення фразеологічних одиниць (ФО) є необхідною складовою частиною дослідження лінгвоментальності певного народу. Стійкі звороти відбивають досвід, накопичений протягом тисячоліть, та маніфестують концептуальний шар свідомості народу. Дослідження концептів, ключових для відповідної культури, передбачає розгляд фразеологічних одиниць як вміщення концептуальної інформації. О.О. Селіванова зазначає, що семіотична природа фразеологізмів має двобічну спрямованість: з одного боку, вони займають певне місце в мовній системі, демонструючи наявність власної парадигматики і синтагматики; з іншого – „занурені в комунікативний простір, інтенційно вилучаються із свідомості мовців у мовленнєвому процесі і налаштовані на етнокультурну інтерпретацію” [7, с. 12]. Виконуючи номінативну функцію в мовленні, фразеологізми істотно відрізняються від слів, так і від звичайних словосполучень. На лексичному рівні мовної системи фразеологізми розглядають відносно слів, підкреслюючи спільні характеристики – номінативність, експлікація в мовленні в цілісному вигляді; і відмінні – формальна розчленованість компонентів, семантична складність порівняно зі словами [3; 4; 8; 10]. Порівнюючи фразеологізми зі словосполученнями насамперед звертають увагу на тісний семантичний зв'язок між компонентами, який є передумовою синтаксичних особливостей фразеологічних одиниць: вони є синтагматично зв'язаними, виступаючи одним членом речення і виконуючи одну синтаксичну функцію. Крім того, словосполучення конструюються за певними синтаксичними моделями, а фразеологізми відтворюються в мовленні.

Якщо на перших етапах вивчення фразеологічних одиниць на перше місце висували структуру, походження та функціонування, то в останні десятиліття інтерес лінгвістів зосереджено на семантичних особливостях фразеологізмів, зокрема специфіці мотивації. Номінативність

фразеологізмів відрізняється від власне лексичної тим, що фразеологізми є завжди вторинними номінаціями, що з'являються внаслідок зміни первинних значень кожного із компонентів. Така специфіка не могла не стати предметом дослідження когнітивістів [6]. Використання методології когнітивної лінгвістики зумовило появу низки наукових розробок, присвячених окремим концептам, репрезентованим у фразеологізмах. Проте подібні дослідження виконано здебільшого на матеріалі однієї мови, іноді подано зіставний аналіз близькоспоріднених мов (українська і російська), тоді як вивчення лінгвоментальності в синхронії передбачає вивчення кількох мов, що зумовлює *актуальність* нашої статті.

Зіставний аспект репрезентований у дослідженнях колоративів було репрезентовано на матеріалі різних мов: англійська та російська [5], польська, англійська, японська, російська [1], проте іспанську було залишено поза увагою таких розробок. Вивчення колоративів в іспанській мові у зіставленні з представниками слов'янських та германської груп становить *новизну* статті.

Нашу статтю присвячено аналізу фразеологічних одиниць в російській, англійській, українській та іспанській мовах, до складу яких входять колоративи *чорний*.

Метою статті є встановлення мотивації непрямих значення колірних лексем у фразеологізмах та дослідження особливостей семантики.

Завдання статті передбачають: вивчення компаративних фразеологізмів з компонентами *чорний*; встановлення мотивації нових значень колоративів; фіксація символічного навантаження колірних фразеологізмів; аналіз лінгвоментальних особливостей фразеологізмів з компонентами *чорний*. Ми проаналізуємо колірні фразеологізми, ґрунтуючись на наявності колоративного компонента, який може як зберігати, так і втрачати первинне значення.

Колоратив *чорний* поширений у всіх досліджуваних мовах – іспанській, англійській, українській та російській, проте має дещо різні відтінки значення, виступаючи у символічній функції.

Насамперед використання лексеми „чорний” є частотним у компаративних зворотах типу укр.: *чорний як...*, рос.: *черный как...*, англ.: *black as a...*, ісп.: *negro como...*. Ядром компаративної конструкції тут виступає колірна лексема, а варіативним компонентом – субстантив відповідної семантики. Субстантив указує на предмет, за яким у свідомості носіїв мови закріплено чорний колір як характерну рису, визначальну ознаку.

Компаратив, що містить вказівку на інший предмет чорного кольору – вугілля (або сажа), – наявний у всіх аналізованих мовах: англ.: *black as a coal; black as soot*; ісп.: *negro como el betún; negro como un carbón*; укр.: *чорний як сажа* (в СУМ навіть значення слова „чорний” розтлумачено через ці лексеми – колір сажі, вугілля [СУМ, Т.11, с.352]); рос.: *черный как уголь, черный как сажа*. Порівняння з вугіллем та сажею зумовлено об'єктивними причинами: це основне місце існування чорного кольору в природі, бо саме камінне вугілля має чистий чорний колір та є його еталонним виявом, що і зафіксовано в словниках. Таке значення, що виявляє себе як в словниковій статті, що містить тлумачення відповідної колірної лексеми, так і у фразеологізмах компаративного типу, ми будемо називати **інваріантним** – воно релевантне для всіх досліджуваних мов.

Крім порівняння з вугіллем та сажею, у фразеологічних одиницях наявні компаративи подібної структури, де ядром виступають інші лексеми, що вказують на денотат, визначальною ознакою якого є чорний колір. Не всі вони мають паралелі в українській, російській, англійській та іспанській мовах. Найпоширенішими є фразеологізми, де семантичним ядром виступає найменування птахів – галки та ворони. У словнику наявні дві лексеми – *ворон* та *ворона*, – які вказують на птахів з пір'ям чорного кольору. Джерелом для утворення фразеологічної одиниці могла стати будь-яка лексема, хоча у першій – *ворон* – для цього більше підстав, тому що вона вказує на високий ступінь вияву колірної ознаки – інтенсивний чорний колір. Незважаючи на це, у фразеологічних одиницях є частотним компаратив, ядром якого слугують лексеми „ворон”, „ворона” або крило ворона.

У деяких випадках ця денотативна частина збігається у всіх аналізованих мовах, що представлено у ФО: англ.: *black as a crow, black as a raven* (в англійській мові лексеми *crow* та *raven* відповідають розглянутим вище *ворона* та *ворон* відповідно); ісп.: *más negro que un grajo* збігаються з українським *чорний як ворона* та російським *черный как ворон*. Нами зафіксовано і фразеологізми, в яких ядром порівняння виступає лексема або синтаксема, що вказує на колір крила ворона. Так, в англійській мові маємо *black as a raven's wing* та *black as a crow's wing*, в українській – *чорний, як вороняче крило*, в російській – *черный, как воронье крыло*. Інваріантність компаратива „чорний як ворон” безсумнівна. Більше того, зазначимо, що закріплене у свідомості мовців порівняння чорного кольору з вороном відбилося у пізніше утвореного ад'єктиві *вороний*, який в українській та російській мовах є синтагматично зв'язаним, тому що використовується лише на позначення чорного кольору коня і є назвою відповідної масті.

В українській та російській фразеології наявні і порівняння з іншим птахом чорного кольору – з галкою: укр.: *чорний як галка, чорний як сім галок*, рос.: *черный как галка*. Порівняння з галкою в

українській та російській мовах є навіть поширенішими за порівняння з воронами, цей птах дуже часто використовується у фольклорі. Якщо в східнослов'янських мовах панують порівняння з вороною та галкою, в іспанській мові ми зафіксувати й інші варіанти. Так, фразеологізм *negro como la cola de un vencejo* буквально перекладаємо „чорний як хвіст стрижа”.

Отже, до інваріантних утворень ми відносимо лише компаративи, що утворені шляхом порівняння чорного кольору з відповідною колірною характеристикою таких предметів реального світу, як вугілля, сажа, ворон (ворона, галка). Інші фразеологічні одиниці, що мають структуру „чорний як...” спостерігаємо лише в кількох або в одній мові з досліджуваних.

В українській, російській та англійській мовах наявний компаратив укр.: *чорний як ніч*, рос.: *черный как ночь*, англ.: *black as night*. Тут уже не йдеться про наявність чорного кольору в природі, не йдеться і про колір як характерну ознаку певного предмета, як характеристику денотата, а про диференціацію понять „темний” / „світлий”, тобто не про колір, а про світло [Вежбицка]. Саме сприйняття світла, а не кольору вважає А.Вежбицка універсальним для різних культур, що позначено в національних мовах.

Специфічним з боку формальної репрезентації у фразеологізмах є порівняння чорного кольору з напівдрагоцінним камінням – агатом, чорним бурштином. В українській та російській мові не зафіксовано компаратив *чорний як агат*, але є сталі словосполучення *агатові очі; очі, як агати*. В англійській мові зафіксовано фразеологізм *black as jet*, який буквально перекладаємо „чорний, як чорний бурштин; чорний, як гагат”, цей вираз використовується на позначення блискучого чорного кольору. В іспанській мові бачимо *negro como el azabache* – „чорний як агат”. І хоча в українській та російській мовах відсутній подібний компаратив, все ж таки інваріантний компонент значення присутній.

В англійській та іспанській мовах ми зафіксували порівняння чорного кольору з ебеновим деревом: англ. *black as a ebony*, ісп. *negro como el ébano*. В українській та російській мовах цього не спостерігаємо, що цілком зрозуміло, тому що відсутня відповідна реалія. У цьому разі на мову впливає об'єктивна дійсність: природні мови диктують відповідні мовні вирази. Лінгвоментальність тут відбито на примітивному, соціальному рівні, зумовленому природничими умовами певної території, де поширено мову.

Семантично близький східнослов'янським мовам й англійський фразеологізм *black as ink*, який є еквівалентом українського „чорний як чорнило”, що не є фразеологізмом. Етимологічно слово *чорнило* (рос. *чернила*) походить від чорний: раніше чорнила мали виключно чорний колір і лише пізніше стали різнокольоровими. Саме значення англійського фразеологізму є прозорим і мотивованим для носіїв української та російської мов.

В іспанській мові наявні фразеологізми компаративного характеру, де ядром порівняння виступають назви комах: *más negro que una hormiga* (чорніше за мурахи), *ponerse color de hormiga* (стати кольором подібним до комахи – потемніти). В українській та російській мовах адекватним перекладом може бути компаратив *чорний як жук*.

Наведені фразеологічні компаративи, на нашу думку, містять лексему „чорний” у прямому значенні; вони репрезентують пошук кореляцій між вербальним знаком і денотатом. Експлікація мотиваційної бази дає такі результати: ядром є лексеми „вугілля”, „сажа” – інваріантні для всіх розглянутих мов; також інваріантним є мотивація кольором птахів – різниця полягає лише у виборі конкретних видів птахів (ворон, галка, стриж), інші компаративи мають поодинокі мотивації, релевантні для окремих мов. Мотиваційні основи представлено на схемі мотиваційного кола.

Первинність колоративів не вказує на те, що словосполучення є вільним, воно залишається фразеологічною одиницею, тому що такі компаративи не конструюються, а відтворюються в мові.

Характерологічні номінації суб'єкта, що містять колоратив „чорний”, репрезентують негативні риси людини, негативне ставлення до людини, загальну негативну характеристику.

Європейська культурна традиція переважно розглядає чорний колір в опозиції *чорне/біле* як негативне/позитивне, погане/гарне відповідно. Саме тому опозиція *чорна людина / біла людина* (поза расовими характеристиками) є аксіологічно маркованою. У зв'язку з цим зазначимо наявність низки фразеологізмів, що відбивають цю традицію: ісп.: *decir blanco hoy u negro mañana* (говорити сьогодні одне, а завтра інше), *como de lo blanco a lo negro* (від білого до чорного), *caer de lo blanco a lo negro* (впасти з неба на землю); англ.: *black and white* (чорне і біле), *prove that black is white* (видавати чорне за біле); рос. *говорить на черное белое*; укр. *називати чорне білим*.

У такому значенні колоратив *чорний* використовується в усіх досліджуваних мовах. Тут лексема виступає у переносному значенні „поганий”. На це вказує яскрава оцінна конотація фразеологізмів, навіть можливе використання лексеми *чорний* на позначення вад, вчинків, гріху людини: англ. *two black do not make a white* – „два чорних не дають білого”; ісп.: *más negro que el no tener* (чорний до

неможливого) – недобрий, злий. Звідси українське *чорна душа* – безсердечна людина, тобто „погана людина”.

Серед переносних значень колоратива „чорний” слід виділити окремо те, що зафіксовано в фразеологізмах: укр.: *чорна робота, на чорний день, чорна година*; рос.: *работать как черный вол, черная работа*. Тут лексема має значення „важкий”. В іспанській та англійській мовах такого значення нами не зафіксовано. Однак тут є близьке, хоча іншого походження: від „чорний” – колір шкіри. В іспанській мові взагалі колоратив чорний – *negro* – має це саме походження (укр.: *негр*): ісп.: *trabajar como un negro* (працювати як чорний). Звідси евфемізми *чорний, чорношкірий* для найменування людей з чорним кольором шкіри. Використання евфемізмів більшою мірою властиве носіям англійської мови, зокрема американцям, що зумовлено політичними причинами: так, південні регіони США, де переважає негритянське населення має назву *The Black Belt* (чорний пояс). Хоча не можна заперечувати наявність цього переносного значення колоратива „чорний” і в інших мовах: укр.: *чорний як негр*; рос.: *держатъ в черном теле* (поводитися суворо). Фразеологізм *чорний хід* теж має близьку семантику: це хід, розрахований на „чорних” людей.

Лексема „чорний” має і переносне значення „брудний” у фразеологізмах: рос.: *черный как трубочист*; укр. *чорний як сажа*; ісп.: *más negro que la olla de un guarda* (чорніше за капелюх сторожа) – бути брудним. В іспанській мові помийна яма (бруд) має назву *pozo negro* (чорна яма).

У деяких фразеологізмах первинне колірне значення зберігається: рос.: *черное золото* (нафта); англ.: *black coat* (чорна сутана) – священник.

У результаті дослідження ми дійшли таких висновків:

1. Непрямі значення лексеми „чорний”, зафіксовані у фразеології, можна визначити таким чином: **чорний – поганий, важкий, брудний**, тобто у всіх значеннях присутній компонент негативної оцінки, причому це властиве всім розглянутим мовам.
2. Серед ФО з колірним компонентом чорний найпоширенішою моделлю є компаративний фразеологізм „чорний як...”.
3. Мотиваційну основу, інваріантну мотивацію становлять ФО, що містять порівняння з сажею, вугіллям та птахами – ворон і галка.
4. Периферійну частину мотиваційного кола становлять компаративні ФО, що відбивають лінгвоментальну специфіку колірної фразеології.

Література:

1. Вежбицкая А. Язык. Культура. Познание. – М.: Русские словари, 1996. – 416с.
2. Добролюбова Г.М. Лінгвістична та культурологічна специфіка використання „кольорових” фразеологізмів // Мова і культура. – К.: Видавничий Дім Дмитра Бураго, 2003. – Вип. 6. – Т. III. – С. 198-204.
3. Кунин А.В. Фразеология современного английского языка. – М.: Высшая школа, 1972. – 342 с.
4. Курчаткина Н.Н., Супрун А.В. Фразеология испанского языка. – М.: Высшая школа, 1981. – 272 с.
5. Макеенко И.В. Лексико-семантическая структура систем цветообозначения в русском и английском языке. – Саратов: Изд-во Саратовского университета, 2001. – 52 с.
6. Селиванова Е.А. Когнитивная ономазиология. – К.: Фитоцентр, 2000. – 248с.
7. Селиванова О.О. Нариси з української фразеології: Психологнітивний та етнокультурний аспекти. – К. – Черкаси: Брама, 2004. – 276 с.
8. Скрипник Л.Г. Фразеология української мови. – К.: Наукова думка, 1973. – 256 с.
9. Ужченко В.Д., Авксентьев Л.Г. Українська фразеологія. – Х.: Вища школа, 1990. – 432 с.
10. Шанский Н.М. Фразеология современного русского языка. – М.: Высшая школа, 1969. – 180 с.

Джерела:

1. Англо-русский фразеологический словарь. – М., 1984.
2. СУМ – Словник сучасної української мови в 11 т. – К., 1970-1980.
3. Словарь русского языка в 4 т. – М., 1967-1970.
4. Испанско-русский словарь / Под ред. Б.Н. Нерумова. – М., 1998.
5. Удовиченко Г.М. Фразеологічний словник української мови. – К., 1984. – Т. 1-2.
6. Ужченко В.Д., Ужченко Д.В. Фразеологічний словник української мови. – К., 1998.
7. Webster's Dictionary Thesaurus. N.Y., 1993.
8. Espanol / Под ред. М.Л. Калво. – М., 1996.

Поступила 09.09.2004 г.